

Ладисев Валерій

<https://orcid.org/0009-0000-2322-534X>

Аспірант кафедри історії України, археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: valery.ladysev@gmail.com

ШКІЛЬНА ДРАМА В ЧЕРНІГІВСЬКОМУ КОЛЕГІУМІ

У статті проаналізовано феномен шкільної драми в Чернігівському колегіумі як складову освітньо-культурного процесу України XVII–XVIII ст. Розглянуто історичні умови розвитку шкільної драми у колегіумі, її зв'язок із навчальними курсами поезики та риторики, жанрові й мовні особливості, а також ідеологічні та виховні функції. Особливу увагу приділено ролі шкільної драми як форми публічної репрезентації православного освітнього осередку.

Метою статті є комплексний аналіз шкільної драми в Чернігівському колегіумі як складової освітнього, культурного та ідеологічного процесу України кінця XVII – першої половини XVIII ст., а також визначення її ролі у формуванні традицій українського театру.

Методологія ґрунтується на поєднанні історико-культурного та порівняльного підходів із використанням елементів інтерпретаційного аналізу. Це дало змогу розглянути шкільну драму як складову барокової культури й освітнього процесу православних колегіумів, зіставити театральні практики Чернігівського колегіуму з іншими освітніми осередками та окреслити жанрові, мовні й ідейні особливості драматичних творів і їхні функції. Дослідження здійснено з урахуванням міждисциплінарного підходу, що дозволило розглядати шкільну драму як комплексне явище ранньомодерної доби.

Наукова новизна. У статті здійснено комплексний аналіз шкільної драми Чернігівського колегіуму як складової освітнього процесу та барокового культурного середовища Лівобережної України. Уточнено функціональне призначення шкільної драми у структурі колегіумної освіти, зокрема її дидактичний, риторичний, світоглядний і репрезентативний виміри. Обґрунтовано системний характер шкільної драми як інтегрованого елементу навчання, пов'язаного з курсами поезики та риторики. Поглиблено уявлення про роль Чернігівського колегіуму як регіонального освітнього осередку, у якому відбувалося формування традицій українського шкільного театру ранньомодерної доби.

Висновки. Шкільна драма в Чернігівському колегіумі постає як цілісний культурно-освітній феномен, інтегрований у навчальний процес і барокову культуру. Вона виконувала комплекс взаємопов'язаних функцій – дидактичну, риторичну, світоглядну та репрезентативну, сприяючи формуванню комунікативних умінь і світоглядних орієнтирів вихованців. Обґрунтовано системний характер шкільної драми в Чернігівському колегіумі і її роль як інструменту публічної репрезентації православного освітнього осередку. Діяльність Чернігівського колегіуму засвідчує вагомий внесок регіональних освітніх центрів у становлення української театральної традиції ранньомодерної доби.

Ключові слова: шкільна драма, Чернігівський колегіум, український театр, православна освіта, барокова культура.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Шкільна драма є одним із ключових феноменів культурного життя України ранньомодерної доби. Вона постає не лише як форма театральної практики, але й як важливий інструмент освітнього, риторичного та ідеологічного виховання, органічно пов'язаний зі структурою православної шкільної освіти XVII–XVIII ст. У цьому контексті діяльність колегіумів Лівобережної України відіграла особливу роль у формуванні традицій шкільного театру, адаптуючи західноєвропейські освітні моделі до потреб місцевого культурного й конфесійного середовища.

Чернігівський колегіум, заснований наприкінці XVII ст., посідає важливе місце серед освітніх осередків Гетьманщини. Поряд із Києво-Могилянською академією він став центром інтелектуального та духовного життя регіону, у якому поєднувалися традиції барокової культури, риторичної освіти та сценічної практики. Шкільна драма в Чернігівському колегіумі виконувала не лише навчальну, а й репрезентативну функцію, виступаючи засобом репрезентації навчального закладу та православної спільноти загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблематика шкільної драми в українській культурі XVII–XVIII ст. привертала увагу фахівців. У працях Р. Пилипчука шкільний театр розглядається передусім у загальноукраїнському контексті становлення театральності та як один із чинників формування національного театру [1, 15–24; 2, 52–60]. Освітній і культурний вимір функціонування шкільної драми ґрунтовно проаналізувала Л. Посохова, яка розглянула православні колегіуми як феномен культурного пограниччя [3, 120–134]. Дослідження О. Травкіної містять цінний фактичний матеріал щодо організації навчального процесу в Чернігівському колегіумі, зокрема структури курсів поетики, риторики, філософії та їхнього зв'язку з театральною практикою [4, 74–79; 5, 130–138]. Окремі аспекти шкільної драми як складової освітнього інструменту розглядаються у сучасних театрознавчих і педагогічних студіях. Водночас, попри наявність напрацювань, шкільна драма Чернігівського колегіуму досі не стала об'єктом спеціального комплексного аналізу як соціокультурний феномен, що зумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз шкільної драми в Чернігівському колегіумі як складової освітнього, культурного та ідеологічного процесу України кінця XVII – першої половини XVIII ст., а також визначення її ролі у формуванні традицій українського театру. Завданнями дослідження є з'ясування місця шкільної драми в структурі навчального процесу колегіуму, характеристика репертуару, аналіз ідейного навантаження драматичних творів, окреслення ролі Чернігівського колегіуму в розвитку українського шкільного театру загалом.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Методологічну основу дослідження становить поєднання історико-культурного та порівняльного підходів із залученням елементів інтерпретаційного аналізу джерел. Історико-культурний підхід використано для розгляду шкільної драми як складової барокової культурної традиції та освітнього процесу православних колегіумів ранньомодерної України. Порівняльний підхід застосовано для зіставлення театральних практик Чернігівського колегіуму з діяльністю інших освітніх осередків, передусім Києво-Могилянської академії, з метою виявлення спільних рис і локальних особливостей. Елементи інтерпретаційного аналізу використано для характеристики жанрових, мовних та ідейних особливостей шкільної драми, а також з'ясування її дидактичних, риторичних і світоглядних функцій.

Дослідження здійснено з урахуванням міждисциплінарного підходу, із поєднанням історії освіти та культури, що дає змогу розглядати шкільну драму як комплексне явище ранньомодерної доби.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Феномен шкільної драми в Україні тісно пов'язаний із загальноєвропейською традицією гуманістичної освіти, в межах якої театральні вистави розглядалися як ефективний засіб морального виховання. Починаючи з XVI ст., шкільний театр активно розвивався в єзуїтських колегіях Західної та Центральної Європи, де драматичні постановки слугували практичним доповненням до курсів поетики та риторики. Через польсько-литовське культурне середовище ця модель була адаптована й у православних школах України.

Р. Пилипчук зауважує, що шкільна драма стала першою формою інституціоналізованого театру на українських землях, у межах якої сценічна дія набула системного, навчально зумовленого характеру [1, 18–22]. Вона не виникла на порожньому місці, а спиралася на попередні прототеатральні практики – ритуали, декламації, публічні виступи, що поступово формували навички сценічної поведінки та глядацького сприйняття [2, 92–96].

У православних колегіумах шкільна драма виконувала передусім дидактичну функцію. Вона була безпосередньо пов'язана з навчальними дисциплінами, насамперед поетикою та риторикою, де учні опановували правила побудови тексту, мистецтво публічного мовлення та засоби емоційного впливу. Постановка драматичних творів давала змогу закріпити теоретичні знання на практиці, розвиваючи пам'ять, дикцію, вміння працювати з аудиторією.

Водночас шкільна драма мала й чітко окреслений ідеологічний вимір. Л. Посохова зазначила, що у православних колегіумах вона ставала засобом формування конфесійної ідентичності, протиставляючи православну освітню модель католицькій та протестантській. Через біблійні сюжети, алегоричні образи та історичні паралелі учням прищеплювалися уявлення про місію православної церкви, роль освіченого духовенства та значення державної влади [3, 214–218].

Таким чином, шкільна драма в українських колегіумах постає як багатofункціональне явище, що поєднувало навчальні, виховні та репрезентативні завдання. Саме в такому контексті слід розглядати й діяльність Чернігівського колегіуму, де драматичні вистави стали важливим елементом освітнього та культурного життя.

Чернігівський колегіум виник у специфічних історичних та культурних умовах Лівобережної України кінця XVII ст., коли православна освіта переживала етап інституційного оформлення та розширення. Заснування колегіуму було безпосередньо пов'язане з діяльністю чернігівських архієпископів, передусім Лазаря Барановича та його наступників, які усвідомлювали необхідність створення освітнього центру, здатного забезпечити підготовку освіченого духовенства й адміністративної еліти регіону. У цьому сенсі Чернігівський колегіум від самого початку орієнтувався на модель Києво-Могилянської академії, водночас пристосовуючи її до місцевих умов.

Структура навчального процесу в колегіумі передбачала поетапне опанування гуманітарних дисциплін: від ґраматичних класів до курсів поетики та риторики. Саме на цьому рівні шкільна драма ставала органічною складовою освітньої практики. Дослідження О. Травкіної засвідчують, що драматичні

вистави в Чернігівському колегіумі не були випадковими або епізодичними заходами, а входили до системи навчальних вправ, спрямованих на формування риторичних і сценічних навичок вихованців [5, 140–144].

Важливу роль у розвитку шкільної драми відіграло освітнє середовище колегіуму, сформоване під впливом барокової культури. Латиномовна освіта, знайомство з античною та християнською літературною традицією, активне використання алегорії та символіки створювали ґрунт для розвитку складних драматичних форм. За спостереженням Л. Посохової, православні колегіуми виступали своєрідними «культурними лабораторіями», у межах яких синтезувалися західноєвропейські освітні зразки та місцева духовна традиція [3, 118–123].

Організація шкільної драми в Чернігівському колегіумі відповідала загальним принципам функціонування театральних практик у православних освітніх закладах. Авторство драматичних текстів зазвичай належало викладачам поезики або риторики, які писали твори з урахуванням навчальних завдань та рівня підготовки вихованців. Участь у виставах брали спудеї, для яких сценічна практика була важливим елементом освітнього процесу.

Жанровий спектр шкільної драми в Чернігові був досить широким. Окрім власне драм, у колегіумі практикувалися діалоги, декламації, панегірики, кантати. Таке жанрове розмаїття відповідало бароковій естетиці, що тяжіла до синкретизму мистецтв і поєднання слова, музики та сценічної дії. Як зазначає Р. Пилипчук, шкільний театр цієї доби не прагнув до психологічної правдоподібності персонажів, натомість зосереджувався на алегоричному та символічному зображенні ідей [1, 46–48; 2, 96–99].

Мовна палітра вистав також була багатоманітною. Переважала латинська мова, що відповідало освітнім стандартам колегіуму, однак використовувалися й польська, а згодом церковнослов'янська та російська мови. Це свідчить про поступову адаптацію шкільної драми до більш широкого кола глядачів і зміну її комунікативних завдань.

Сценічна практика шкільної драми в Чернігові була тісно пов'язана з календарем церковних та світських свят. Вистави ставилися з нагоди Різдва, Великодня, урочистих подій, приїздів високопоставлених осіб. Таким чином, шкільна драма виходила за межі суто навчальної аудиторії й ставала публічним явищем, спрямованим на репрезентацію колегіуму в міському просторі.

Шкільна драма в Чернігівському колегіумі виконувала важливу світоглядну функцію, відображаючи основні настанови православної культури та державної ідеології. У драматичних творах часто використовувалися біблійні та історичні сюжети, через які трансливалися уявлення про божественний порядок, роль церкви та необхідність покорити світській владі. Показовим для розуміння репертуару шкільного театру колегіумного середовища є драматичні твори, що виконувалися у православних освітніх центрах України на початку XVIII ст. Серед них – великодня драма «Свобода от вѣков вожделѣнная натурѣ людской...» (1701), алегорична драма «Мудрость предвѣчная...» (1703) та драматичний твір «Торжество естества человеческого...» (1706). Значного поширення набули різдвяні та великодні драматичні композиції, зокрема «Комическое дѣйствие...» (1736) та «Властотворный образ челоуѣколюбия Божія...» (1737), створені викладачем поезики Митрофаном Довгалевським. Ці твори поєднували біблійні сюжети, алегоричні образи та морально-дидактичні мотиви, що відповідало бароковій естетиці та педагогічним завданням шкільного театру. Їх виконання спудеями колегіумів мало не лише мистецьке, але й освітньо-виховне значення, формуючи риторичні навички, сценічну культуру та засвоєння богословських і моральних настанов [2, 96–99]. У цьому сенсі шкільна драма виступала засобом формування лояльності до існуючого соціально-політичного устрою.

Водночас драматичні постановки мали виразну виховну спрямованість. Вони сприяли формуванню моральних чеснот, риторичних умінь і дисципліни вихованців. Як підкреслює Л. Посохова, участь у шкільному театрі розглядалася як частина підготовки майбутніх проповідників і освічених діячів, здатних ефективно впливати на аудиторію [3, 206–210].

Окремо слід наголосити на комунікативній функції шкільної драми. Через публічні вистави Чернігівський колегіум утверджував свій статус у міському середовищі, демонструючи рівень освіти та культурну спроможність православної інституції. Таким чином, шкільна драма ставала засобом діалогу між навчальним закладом і суспільством.

Порівняльний аналіз діяльності Чернігівського колегіуму та Києво-Могилянської академії здійснено за такими критеріями: функції шкільного театру, жанровий склад і ступінь публічності. В обох освітніх осередках шкільна драма виконувала передусім дидактичну та риторичну функції, була складовою навчання поезики й риторики, а також слугувала засобом конфесійної та інституційної репрезентації. Водночас у Києво-Могилянській академії шкільний театр мав більш широкий культурний резонанс і загальноукраїнське значення. Натомість у Чернігівському колегіумі шкільна драма була тісніше пов'язана з місцевим церковним середовищем і орієнтована на регіональну аудиторію, що позначалося на функціональній спрямованості та рівні публічності. Такий підхід дає змогу розглядати шкільну драму як у освітньо-культурну практику, залежну від інституційного та соціокультурного контексту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Шкільна драма в Чернігівському колегіумі постає як багатовимірний культурно-освітній феномен, що поєднував навчальні, виховні та репрезентативні функції. Вона була органічною складовою освітнього процесу, сприяла формуванню риторичних і сценічних навичок спудеїв та виконувала важливу світоглядну роль у православному середовищі. Її функціонування ґрунтувалося на поєднанні навчального й публічного компонентів, оскільки драматичні

тексти створювалися викладачами у межах курсів поетики та риторики, а їх постановка за участі студентів виступала формою практичного закріплення знань і водночас засобом репрезентації колегіуму в міському середовищі.

Аналіз діяльності Чернігівського колегіуму дає підстави стверджувати, що шкільна драма відіграла суттєву роль у розвитку української театральної традиції, заклавши підвалини для подальшої еволюції сценічного мистецтва. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз конкретних драматичних текстів та їхнє зіставлення з європейськими зразками.

References

1. Пилипчук Р. Я. Українська шкільна драма і духовна музика XVII – першої половини XVIII століття. Київ : Наукова думка, 1993.
Pylypchuk, R. Ya. (1993). *Ukrainska shkilna drama i dukhovna muzyka XVII – pershoi polovyny XVIII stolittia* [Ukrainian school drama and sacred music of the 17th – first half of the 18th century]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
2. Пилипчук Р. Я. Історія українського театру (від витоків до кінця XIX століття). Київ : Либідь, 2002.
Pylypchuk, R. Ya. (2002). *Istoriia ukrainskoho teatru (vid vyotokiv do kintsia XIX stolittia)* [History of Ukrainian theatre (from its origins to the end of the 19th century)]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
3. Посохова Л. Ю. На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. Харків : Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2011.
Posokhova, L. Yu. (2011). *Na perekhresti kultur, tradytsii, epokh: pravoslavni kolehiumy Ukrainy naprykintsy XVII – na pochatku XIX st.* [At the crossroads of cultures, traditions and epochs: Orthodox collegiums of Ukraine in the late 17th – early 19th centuries]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. [in Ukrainian].
4. Травкіна О. В. Мистецьке виховання у православних колегіумах України XVIII століття. *Українське музикознавство*. 2019. № 45. С. 73–82.
Travkina, O. V. (2019). *Mystetske vykhovannia u pravoslavnykh kolehiumakh Ukrainy XVIII stolittia* [Artistic education in Orthodox collegiums of Ukraine in the 18th century]. *Ukrainske muzykoznavstvo – Ukrainian Musicology*, № 45, 73–82. [in Ukrainian].
5. Травкіна О. В. Музична культура Чернігівського колегіуму в світлі нових джерел. *Київська академія*. 2019. Т. 16. С. 128–159.
Travkina, O. V. (2019). *Muzychna kultura Chernihivskoho kolehiumu v svitli novykh dzherel* [Musical culture of the Chernihiv Collegium in the light of new sources]. *Kyivska akademiia – Kyiv Academy*. Vol. 16. 128–159. [in Ukrainian].
6. Історія української культури : у 5 т. Т. 3 : Українська культура другої половини XVII – XVIII століть / ред. В. А. Смолій. Київ : Наукова думка, 2003. 1245 с.
Smolii, V. A. (Ed.). (2003). *Istoriia ukrainskoi kultury: u 5 t. T. 3: Ukrainska kultura druhoi polovyny XVII – XVIII stolit* [History of Ukrainian culture: in 5 vols. Vol. 3: Ukrainian culture of the second half of the 17th–18th centuries]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
7. Корній Л. П. Українська духовна культура доби бароко. Київ : Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, 2001.
Kornii, L. P. (2001). *Ukrainska dukhovna kultura doby baroko* [Ukrainian spiritual culture of the Baroque era]. Kyiv: Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
8. Кузьмінський І. В. Шкільний театр як складова освітнього процесу в Україні XVII–XVIII століть. *Педагогічна та мистецька освіта*. 2005. № 2. С. 45–52.
Kuzminskyi, I. V. (2005). *Shkilnyi teatr yak skladova osvitnoho protsesu v Ukraini XVII–XVIII stolit* [School theatre as a component of the educational process in Ukraine in the 17th–18th centuries]. *Pedahohichna ta mystetska osvita – Pedagogical and Art Education*, №. 2, 45–52. [in Ukrainian].
9. Грушевський М. С. Історія української літератури : у 6 т. Т. 5. Київ : Либідь, 1997.
Hrushevskiy, M. S. (1997). *Istoriia ukrainskoi literatury: u 6 t. T. 5* [History of Ukrainian literature: in 6 vols. Vol. 5]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
10. Ципляк Н. О. З історії Чернігівської духовної семінарії. *Сумська старовина*. 2005. № 15. С. 159–163.
Tsypliak, N. O. (2005). *Z istorii Chernihivskoi dukhovnoi seminarii* [From the history of the Chernihiv Theological Seminary]. *Sumska starovyna – Sumy Antiquity*, № 15, 159–163. [in Ukrainian].

Ladysiev Valerii

<https://orcid.org/0009-0000-2322-534X>

PhD student of the History of Ukraine,
Archaeology, and Local History Department,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: valery.ladysev@gmail.com

SCHOOL DRAMA IN THE CHERNIHIV COLLEGIUM

The article analyzes the phenomenon of school drama in the Chernihiv Collegium as a component of the educational and cultural process of Ukraine in the 17th–18th centuries. The historical conditions for the formation of dramatic practices in the collegium, their connection with the courses of poetics and rhetoric, genre and language features, as well as ideological and educational functions are considered. Special attention is paid to the role of school drama as a form of public representation of an Orthodox educational institution. The study is based on works on the history of Ukrainian theater, the history of education, and materials devoted to the activities of the Chernihiv Collegium.

Purpose of the article. *The purpose of the article is a comprehensive analysis of school drama in the Chernihiv Collegium as a component of the educational, cultural, and ideological process of Ukraine in the late 17th–first half of the 18th centuries, as well as determining its role in the formation of the traditions of Ukrainian theater.*

Methodology. *The study combines historical-cultural and comparative approaches, supplemented by elements of interpretive analysis. This approach makes it possible to examine school drama as a component of Baroque culture and the educational practice of Orthodox collegiums, to compare the theatrical practices of the Chernihiv Collegium with those of other educational institutions, and to identify the genre, linguistic, and ideological features of dramatic works and their functions. The research is conducted within an interdisciplinary framework, enabling school drama to be interpreted as a complex phenomenon of the early modern period.*

Scientific novelty. *The article presents a comprehensive analysis of school drama in the Chernihiv Collegium as a component of the educational practice and the Baroque cultural environment of Left-Bank Ukraine. It clarifies the functional role of school drama within collegium education, particularly its didactic, rhetorical, worldview, and representative dimensions. The study demonstrates the systemic character of school drama as an integral element of instruction closely connected with the courses of poetics and rhetoric. It also deepens the understanding of the Chernihiv Collegium as a regional educational center in which the traditions of Ukrainian school theatre were formed in the early modern period.*

Conclusions. *School drama in the Chernihiv Collegium can be understood as an integral cultural and educational phenomenon embedded in the educational process and the Baroque culture. It fulfilled a set of interrelated functions – didactic, rhetorical, ideological, and representative – contributing to the development of students' communicative skills and intellectual outlook. The study demonstrates the systemic character of dramatic practices and their role as a means of public representation of an Orthodox educational institution. The Chernihiv Collegium exemplifies the significant contribution of regional educational centers to the formation of the Ukrainian theatrical tradition in the early modern period.*

Key words: *school drama, Chernihiv Collegium, Ukrainian theater, Orthodox education, baroque culture.*

Стаття надійшла до редакції 23.12.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Тамара Янченко**